

9. Левкиевская Е. Е. Стереотип поляка в русской литературе XIX–XX веков / Е. Е. Левкиевская // PolacywoczachRosjan – RosjaniewoczachPolaków. Zbiórstudiów / RedakcjaRomanBodrykiJerzyFaryno. – Warszawa, 2000. – С. 251-262.
10. Маркс Карл. Промова на польському мітингу в Лондоні 22. І. 1867 р. / К. Маркс // Зібрання творів. – К., 1963. – Т. 16. – С. 200-202.
11. Мильчина В. О национальной идее без дефиниций и анахронизмов (Круглый стол «Национальная идея в России XIX века», РГГУ, 13 июня 2001) / В. Мильчина // Abimperio. – 2001. – №3. – С. 462-467.
12. Нольде Б. Э. Юрий Самарин и его время / Б. Э. Нольде. – Париж: УМСА – Press, 1978. – 245 с.
13. Погодин А. Л. Адам Міцкевич. Его жизнь и творчество / А. Л. Погодин. – М. : Издание В. М. Саблина, 1912. – Т. 2. – 350 с.
14. Ревуненков В. Г. Польское восстание 1863 г. и Европейская дипломатия / В. Г. Ревуненков – Ленинград: Изд-во Ленинградского университета, 1957. – 358 с.
15. Сидоров А. А. Польское восстание 1863 года. Исторический очерк / А. А. Сидоров. – СПб. : Издание Н. Б. Карбасникова, 1903. – 254 с.
16. Фалькович С. М. Основные черты польского национального характера в представлениях русских (Эволюция стереотипа) / С. М. Фалькович // PolacywoczachRosjan – RosjaniewoczachPolaków... – С. 115-140.
17. Dr. LudwikWolski. Powstaniepolskiezroku 1863, z komentarzem mackiawela / L. Wolski. – Lwow, 1867. – 45 s.
18. Powstaniendarowewr. 1863 i 1864 zrzutemokanacalosc dziejowporozbiorowychIsprawę wlosciańską. Opowiedział K. Wojnar / K. Wojnar – Kraków, 1901. – 48 s.
19. PowstaniemPolsceprzezHr. Montalembertaczl. akademii francuzkiej / Montalembert. – Kraków, 1863. – 40 s.
20. Яноўская Валянціна. Католицькі клір і паўстанне 1863-1864 гг. у Расійскай імперыі: гістарыяграфія / В. Яноўская // Історія релігій в Україні. Науковий щорічник. – Львів: Логос, 2005. – Книга 1. – С. 614-620.

ПРОТИВОСТОЯНИЕ ПОЛЬСКОЙ И РОССИЙСКОЙ ПОЛИТИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ В БОРЬБЕ ЗА УКРАИНСКОЕ ПРАВОБЕРЕЖЬЕ В НАЧАЛЕ 60-Х ГГ. XIX В.

Статья посвящена проблеме поиска властью Российской империи новой методики ведения политики в Украинском Правобережье в ответ на усилия польских патриотов мобилизовать на свою поддержку украинское крестьянство. И поляки и россияне использовали технологию национализации сознания простонародья, то есть стремились навязать крестьянам убеждение будто бы родственности и единства с польским или с российским «государственно-политическим телом»

Ключевые слова: национализация сознания, патриотизм польский и российский, полонизация, русификация.

CONFRONTATION OF POLISH AND RUSSIAN POLITICAL TECHNOLOGIES IN THEIR STRUGGLE TO CONTROL THE RIGHT-BANK UKRAINE AT THE BEGINNING OF 60S IN THE 19TH CENTURY

The article is devoted to problems of developing a new political strategy by the Russian Empire towards the Right-bank Ukraine as a response to the Polish patriots' ambitions to gain support of Ukrainian peasants. Both Poles and Russians applied «awareness nationalization» technology aimed at imposing affinity and solidarity feelings with either Polish or Russian «political state body».

Key words: awareness nationalization, Polish and Russian patriotism, Russification, Polonisation.

УДК94 (477) – 058. 234. 4:140. 8

О.О. Короткова

СВІТОГЛЯДНІ ПОЗИЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛЯНСТВА В УМОВАХ АГРАРНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ 1906 – 1916 РР.

Автор у цій статті зробив спробу дати аналіз соціальним перетворенням в житті українських селян в умовах аграрної реформи 1906 – 1916 р. р. В статті зроблено аналіз трансформації головних світоглядних позицій та громадянської свідомості українського селянина в умовах соціально-економічних перетворень. Автор спирався на дослідження

вітчизняних та закордонних спеціалістів сучасності та робив висновки на базі аналізу першоджерел, фондів архівів і монографічних джерел.

Ключові слова: світогляд, аграрна реформа, соціальне життя, медицина, освіта, громадянська свідомість, ментальність.

Соціальні зміни в українському селі в умовах аграрної реформи початку XX ст. позначились на світоглядних позиціях селян. У «землеробській» ментальності українського хлібороба посткріпосницької епохи «розум», «розумна людина» визначалися щонайменше двома базовими критеріями. По-перше, прагматичними інтересами повсякденного існування, річного циклу господарських робіт, селянського способу життя як такого. По - друге, «інтелектуальна людина» бачилася пересічним українським хліборобом через уміння задовольняти інтереси та цікавість знанням важливих у його світогляді прикмет, повір'їв, забобонів. Мета дослідження – проаналізувати вплив соціально – економічних процесів в умовах аграрного реформування 1906 – 1916 рр. на зміни світогляду українського селянства.

Найбільшу зацікавленість для дослідника представляють джерела дореволюційної доби, аналіз яких дає більш – менш реальну картину соціальних перетворень без ідеологічного забарвлення радянської епохи (А. А. Кофод, Г. А. Евреинов, с. Н. Прокопович, Л. П. Весин тощо). Сучасні дослідники майже не торкалися проблем трансформації світоглядних позицій селянства початку XX ст. Вагомий внесок в розуміння проблем світогляду українського селянства зробив сучасний дослідник Ю. Т. Присяжнюк. Автор досліджує питання ментальності українського селянства в XIX – XX ст. [1] Питання розвитку медицини в умовах реформ стали головною темою дослідження науковця Н. Н. Писаренко. [2, с. 232 - 237] До питання повсякденного життя українського селянина зверталася в своєму дослідженні Л. Нізова. [3] Процес народження індивідуальної самосвідомості, зміни в статусних позиціях жінки, формування нової соціальної реальності висвітлювала в своєму дослідженні И. Н. Милогорова, [4, с. 72 -73] до цього ж питання зверталася і дослідниця Кучумова Л. І. [5, с. 47] Н. Л. Пушкарьова започаткувала фундаментальні дослідження з історії приватного, неофіційного життя людей у різні історичні епохи в російській історіографії, заклавши фундамент для подальших досліджень із шлюбно-сімейної історії. [6, с. 55 - 70] Вагомий внесок в дослідження світоглядних змін українського селянства зробили і закордонні дослідники. Американський дослідник Д. Мейсі зазначав, що реформи Столипіна були націлені на початок культурної революції на селі. [7, с. 18] Кінець 80-х і особливо в 90-х рр. XX ст. стали доступними для вітчизняних істориків праціноземних авторів з історії та історіографії Росії другої половини XIX ст., таких як р. Пайпс, Дж. Рібер, Б. Еклоф, р. С. Уортман, Д. Аткінсон, Дж. Пеллот.

На початку XX ст. Російська імперія стояла на порозі кризи самодержавства і капіталізації соціальних відносин. Модернізація країни за короткий термін була можлива лише із застосуванням революційних змін та силової форми впливу, відповідно до опору суспільства аграрно-індустріальному перетворенню. П. А. Століпін намагався прискореними темпами зламати общинні устої, адже поміщики небажали здійснювати їх модернізацію. Правила общинності в житті селян були засадничими, авторитетною правовою базою, головним законом їхнього життя і повсякденної діяльності. Модернізація виробничих відносин вплинула на традиційний віковий уклад, їх світогляд. При таких змінах у них виникали і нові економічні, соціальні, духовні моральні проблеми, які зачіпали індивідуалістичні основи. В цих умовах народжувався менталітет з одного боку найманого виробника, з іншого – дрібного виробника (підприємця). Відповідно до нових повсякденних потреб, у селян змінилися засоби праці, прийоми обробітки сировини, правила виробництва, тощо. [3, с. 288]

Село змінювало своє обличчя. Масові селянські виступи, революція 1905 – 1907 рр. - логічні процеси відродження вільної свідомості селянина - господаря. З'являються тисячі агрономів і кооператорів, земських статистів, які вивчали господарство, шукали шляхи змін та побудови нового села. На селянське господарство почала поступово орієнтуватися і наука, відкриваються бібліотеки, сільськогосподарські училища. Так, наприкінці XIX ст. у 17 містах Харківської губернії діяло саме 17 бібліотек, приблизно одна бібліотека на 19613 чол. населення. До 1914 р. їх кількість збільшилась майже вдвічі. [8, с. 88] Зростає потреба в училищах та сільськогосподарських курсах. Лише у 1912 р. з проханням до Харківського губернатора з приводу їх відкриття звернулися майже всі повітові управи. Найбільшу

зацікавленість викликали такі предмети як загальне землеробство, скотарство, кооперація, лувівництво. Кожні відкриті курси, безкоштовні для населення, державі обходилися близько 1500 крб. [9] Освіта і грамотність являлись основним показником світоглядних позицій і системи пріоритетів соціального життя окремих верств населення. Нові капіталістичні умови господарювання вимагали від селян збільшення багажу знань насамперед із сільськогосподарських наук. Ще й понині існує думка, що для народу має існувати «особлива література», спрощена; що пересічний селянин не зможе зрозуміти особливостей «інтелегентної» наукової літератури. При цьому, зрозуміло, забувається досвід гуртків Х. Д. Алчевської. Виявилось, що твори видатних вітчизняних авторів зрозумілі і знаходили позитивний відгук на селі. Нерідко ті ж твори не зовсім були зрозумілими в середовищі панів. Сільський люд потребував не «народні» книги, а дешеві, тому що він бідняк, а не дурень. [8, с. 88 - 97]

В поширенні знань, посиленні світоглядних позицій селян досліджуваного періоду значна роль належала земствам. На їх кошти видавалася педагогічна і навчальна література, що мала прогресивний характер. Аналіз джерел доводить, що в досліджуваний період відбулися суттєві зрушення в організації професійно - технічного та агрономічного навчання. У 1917 р. в Україні діяло 60 професійно - технічних училищ, в яких навчалося близько 5 тис. чоловік. Проте матеріально – технічне забезпечення навчального процесу залишалося доволі низьким. Однак і за таких умов відбувалися відчутні зміни у зацікавленості селян в науковій літературі та нових аграрних технологіях. Та найголовніше полягало в тому, що «хуторянина можна впізнати навіть за ходом, оскільки вона відбиває його рішучий настрій» . [10, с. 598 – 603] Землевпорядні комісії та земські управи намагалися озброїти селян хоч би елементарними знаннями з основ агрономії, ветеринарії. З цією метою організувалися курси, розповсюджувалася популярна література. На ці заходи, наприклад, Волинським губернським земством у 1911 р. було асигновано 4730 крб., Київським - 5600 крб. [11, с. 1309 – 1310]

Селяни через неосвіченість боялися нововведень, а між тим саме вони потребували більшого ознайомлення з новою літературою по агрономії. [12] Архівні та інші джерела переконують, що в досліджуваний період формуванню світоглядних позицій селян щодо їх повсякденного буття сприяло вивчення передового досвіду окремих регіонів, показові екскурсії у найбільш розвинуті господарства. З цією метою у системі землеробства організовувались показові поля. Наприклад, у Київській губернії, де агрономічна діяльність губернської управи (пізніше земств) розпочалася з 1908 р., у 1911 р. було влаштовано 111 показових полів, на яких отримувалися врожаї значно вищі, ніж на сусідських селянських полях. Це, безперечно, зацікавлювало селян у перейнятті досвіду правильного обробітку ґрунту. [11, с. 1309] Уряд всіляко заохочував селян до розверстання, надаючи певні пільги відрубникам та хуторянам у виплаті податей і навіть даючи можливість брати участь у спеціальних навчальних екскурсіях по веденню хуторського господарства в зразкові регіони. Наприклад, селяни Харківського повіту у 1911 р. взяли участь у екскурсії в Моравію і Богемію та вивчали методи хуторського господарювання у Житомирському повіті. [9, Д. 77, арк. 132] Такі екскурсії були ефективним методом трансформації селянської свідомості.

Розширення світогляду українського господаря змінило його погляди на використання сільськогосподарського реманенту. Активно створювалися прокатні станції господарських машин і селянин мав можливість не витрачати ліву частину свого прибутку на закупівлю техніки. Характерно, що 84% земських складів Російської імперії з сільгоспмашинами та знаряддями у роки проведення століпінської реформи зосереджувались в українських губерніях. Про зрушення в світоглядних позиціях селян свідчили рядки газетних статей. Вони відтворювали радикальні зміни у настрях простого селянина відносно політики уряду: «Часи змінилися і мужики із сліпих стали зрячими» . [13] «Село невпізнанне. Забитого, смиренного села немає і в згадці. Селянин прокинувся і стежить за кожним кроком Думи» . [13]

Зростання соціальної активності селян характеризувалося бажанням виділити свої наділи і стати одноосібними власниками землі. Наростаючий потік клопотань про вихід з общини був вельми неочікуваним і для самих реформаторів, які не розраховували на такі вражаючі результати. Уряд вжив серйозних зусиль і, незважаючи на бюджетні труднощі в країні, кількість землемірів лише при землевпорядкувальних комісіях збільшилася з 600 у 1907 р. до 6, 5 тис. в 1914 р., тобто в 11 разів за сім років. Проте до 1916 р. землевпорядкувальні проекти були складені лише для 50 % тих, що клопотали, землемірні роботи виконані для 44 %, а остаточно

оформлені лише для 34 %. У Швеції, наприклад, де землеустрій розпочався ще в XIX ст. і тривав близько 80 років, до 1913 р. було розверстано 18, 5 млн. гектарів — в середньому по 2, 3 млн. гектарів за десятиліття. У Росії ж за сім років (1907–1913) були землеупорядковані 2 млн. селянських дворів площею 17, 1 млн. дес. (1 десятина = 1, 1 гектара). [14]Визнаний датський реформатор А. А. Кофод стосовно зміни селянських настроїв зазначав: «Не менш ніж на господарство впливає нова система землеволодіння на весь устрій життя селян. Відчуваючи відповідальність за своє майно, хуторянин сумлінно його охороняє, а стежачи за своєю власністю, він привчається поважати і чужу. Тому в селах, де селяни перейшли на хутори, припиняються всілякі спори, потрави, порубки, бійки». [10, с. 143]

В досліджуваній період суттєво змінились світоглядні позиції жінки – селянки. Здавна в сім'ї утвердився певний традиційний розподіл праці на «чоловіче діло», «жіноче діло», «спільну працю». Патріархальний устрій селянської родини епохи феодалізму практично зводив нанівець всі громадянські права жінок. Реформаційні процеси сприяли формуванню у них особистості, індивідуалізму. Жінка активно бере участь у нових комерційних процесах, а в деяких випадках навіть виконувала всі чоловічі функції стосовно забезпечення добробуту своєї сім'ї. [4, с. 72 - 73]Суспільство народжувало нового господаря землі-вільного, самостійного, ініціативного. А для українця земля і воля – найвищі життєві цінності. Історія не знає випадків, щоб на території України землеробство втрачало пріоритетність, вироджувалось. [1, с. 48]Цей висновок підтверджується дослідженнями як вітчизняних так і закордонних науковців. Характерною з цього приводу стає позиція відомого дослідника російської історії, американського професора Девіда Мейсі. Він стверджує, що в досліджуваній нами період дійсно сталася революція свідомості, яка призвела до переосмислення аграрних відносин і не тільки найнижчими верствами населення, а й в першу чергу серед «високих мужів» уряду та правлячого класу. [7, с. 5]

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Присяжнюк Ю. Т. Українське селянство XIX – XX ст. : еволюція, ментальність, традиціоналізм: Навчальний посібник. – Черкаси, 2002. – 120 с.
2. Писаренко Н. Н. Специализированная медицинская помощь в Донбассе (к. XIX – н. XX вв.) // Нові сторінки історії Донбасу: Ст. Кн. 7/ Головний редактор З. Г. Лихолобова. – Донецьк, 1999.
3. Нізова Л. Повсякденне життя кустаря в період його перетворення: малоземельний селянин - кустар, ремісник - промисловик - кооператор (друга половина XIX - перша чверть XX ст.) Проблеми історії України: факти, судження, пошуки, Випуск 17, Київ: Інститут історії України НАН України, 2007.
4. Милоголова И. Н. Крестьянка в русской пореформенной деревне. Вестник МГУ, сер. 8, № 2, 1998г.
5. Кучумова Л. І. Селянський двір і сім'я в общині Європейської Росії другої половини XIX ст. // Селянське господарство: історія і сучасність. Матеріали Всеросійської наукової конференції, Ч. 1. Вологда, 1992.
6. Пушкарева Н. Л. Семья, женщина, сексуальная этика в православии и католицизме: перспективы сравнительного подхода // Этнографическое обозрение. - 1995. - № 3.
7. Мейси Д. Земельная реформа и политические перемены: феномен Столыпина // Вопросы истории. – 1993. – № 4.
8. Рубакин Н. А. Избранное в II томах, - Книга, 1975.
9. Державний архів Харківської області (ДАХО), - Ф. 3, - Оп. 285, - Спр. 22, - 46 арк.
10. Кофод А. А. Столыпинская реформа и землеустроитель А. А. Кофод. - М., 2001.
11. Справочные сведения о деятельности земств по сельскому хозяйству (по данным на 1911 год). Вып. 13., Ч. 3.
12. Хуторянин. – Полтава, 1913. - № 10.
13. Крестьянский депутат. – Харьков, 25 июня 1906 г.
14. Проскурякова Н. Столыпинська реформа: вихід з кризи. – Отечественные записки, № 1 (15), 2004.

Короткова Е.А. МИРОВОЗЗРЕНЧЕСКИЕ ПОЗИЦИИ УКРАИНСКОГО КРЕСТЬЯНСТВА В УСЛОВИЯХ АГРАРНОЙ РЕФОРМЫ 1906 – 1916 ГГ.

Автор в этой статье сделал попытку дать анализ социальным изменениям в жизни украинских крестьян в условиях аграрной реформы 1906 – 1916 гг. В статье сделан анализ трансформации главных мировоззренческих позиций и гражданского сознания украинского крестьянина в условиях социально-экономических изменений. Автор опирался на исследования отечественных и зарубежных ученых современности и сделал выводы на базе анализа первоисточников, фондов архивов и монографических источников.

.....
Ключевые слова: мировоззрение, аграрная реформа, социальная жизнь, медицина, образование, гражданское сознание, ментальность.

Korotkova E. A. VIEW WORLD POSITIONS OF THE UKRAINIAN PEASANTRY IN THE CONDITIONS OF AGRARIAN TRANSFORMATIONS 1906 – 1916.

The author of this article made an attempt to analyze social transformations in the life of Ukrainian peasants under the conditions of agricultural reforms in 1906 – 1916. The article gives an analyze transformations of main positions of peasant world view of Ukrainian peasants civil-conscience transformations under the conditions of social and economic reforms. The author referred to modern researches of Ukrainian and foreign specialists and made the conclusions based on the originals, archives funds and monographic sources analyze.

Key words: world view, social life, agricultural reforms, medicine, education, civil-conscience, mentality.

УДК- 94(477.43) «1918»

В.В. Галатир

ДІЯЛЬНІСТЬ ЗЕМСТВ В ПРАВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ У ОСВІТНІЙ ТА КУЛЬТУРНІЙ СФЕРАХ ЖИТТЯ ДОБИ ГЕТЬМАНАТУ П.СКОРОПАДСЬКОГО

На основі опублікованих та неопублікованих джерел автор зробив спробу висвітлити та дати короткий аналіз діяльності земств Правобережної України у освітній та культурній сферах в квітні-грудні 1918 р.

Ключові слова: земства, освіта, культура, Гетьманат, Правобережна Україна.

Основою духовного, соціально-економічного поступу суспільства є розвиток освіти та культури. Розбудова культурно-освітньої сфери в сучасній Україні потребує залучення досвіду попередніх років, насамперед періоду Української революції 1917-1921 рр., адже освіта та культура нерозривно пов'язані з державотворчими процесами.

Унікальним в цьому відношенні є досвід земських органів Правобережної України доби Гетьманату П.Скоропадського. В нелегких умовах було реформовано структуру земських управ, вживались заходи щодо збереження у функціональному стані економіки краю, розвитку освіти, медичного забезпечення населення Правобережжя. Проте варто зазначити, що для виконання своїх безпосередніх функцій перед земствами поставали серйозні проблеми - відсутність коштів, постійні конфлікти з центральною владою.

Протистояння земств і більшовицького режиму в роки революції призвели до упередженого та необ'єктивного висвітлення діяльності земських органів у радянській історіографії. І хоча в роки незалежності кількість досліджень з земської тематики значно зросла, однак період Української Держави П.Скоропадського досі залишається мало дослідженим.

Проблему земств в контексті революційних подій висвітлювали Д.Дорошенко [1], І.Верховцева [2], М.Баюк [3], А.Боровик [4], П.Григорчук, О.Яременко [5], Т.Харченко [6], О.Завальнюк [7], В.Стецюк [8].

Метою дослідження є висвітлення та аналіз діяльності земств Правобережної України у освітній та культурній сферах життя в квітні-грудні 1918 року.

Земські самоврядування в Правобережній Україні були створені набагато пізніше ніж в інших частинах України і одразу опинились у специфічних умовах, в тому числі й фінансових. Видатки земств розподілялися на обов'язкові (утримання земської пошти та кінних станцій, житла для чинів поліції, оплата відряджень місцевим чиновникам, утримання місць покарання, улаштування та утримання великих шляхів і споруд, пристаней за межами міст, і тд.) та необов'язкові (фінансове забезпечення заходів по охороні здоров'я, роботи закладів народної освіти, протипожежної та ветеринарної справи, розбудова та утримання телефонної і телеграфної мереж, піклування про сільське господарство, тощо) [9].

Гетьманський уряд в питаннях розбудови місцевого самоврядування дотримувався дореволюційних підходів. Земства являли собою напівгромадські - напівдержавні установи, які